

ימי שלטונם של יוחנן הורקנוס ויהודה אריסטובלוס - תהליכי ההלניזציה של בית חשמונאי

בשיעור זה נעסוק בתהליכים שהתרחשו בקרב שליטי בית חשמונאי ובחברה היהודית.

פתיחה: נפתח את השיעור בשאלה: בספר שמות, פרק כא, התורה עוסקת בדיני נזיקין, כלומר: פגיעה, הסבת נזק גופני לאדם אחר, וכותבת מה דינו. והנה בפסוק כד כתוב: "עֵין תַּחַת עֵין, שֵׁן תַּחַת שֵׁן, יָד תַּחַת יָד, רֶגֶל תַּחַת רֶגֶל".

מה זה אומר לדעתכם? האם מי שהכה אדם אחר ושבר לו את הרגל, עונשו יהיה שגם לו ישברו את הרגל??

שאלה זו, ככל הנראה, תעורר דיון. שהרי, אם נבין את הפסוק כפשוטו, הדבר עלול ליצור בעיות רבות: אם אדם בעל עין אחת, הוציא לחברו עין, הרי שלחבר עדיין נשארה עין אחת ואילו אם נקיים כפשוטו את הדין "עין תחת עין" לפוגע לא תישאר אף עין ויהיה עיוור לחלוטין. או למשל: אם אדם היכה את חברו ושבר לו רגל, אי אפשר לעשות לו את אותו הדבר בדיוק - יתכן כי אצלו השבר יהיה חמור יותר או קל יותר. כלומר: אין אפשרות להעניש את הפוגע בצורה זהה, סימטרית ומדויקת. על כן, קבעו חז"ל, שמדובר בתמורה כספית. הפוגע משלם לנפגע את ערכו של האיבר שנפגע. (התשלום כולל: נזק, צער, רפוי, שבת ובושת).

איך כל זה קשור לנושא שלנו?

פעילות א: בתקופה שאנו עוסקים בה, התפלגה החברה היהודית בארץ ישראל. המידע על הקבוצות השונות בעם נמצא בעמודים 89 - 90. לאחר שנלמד נושא זה, נבין טוב יותר את ההתרחשויות בתקופת שליטי בית חשמונאי מיוחנן הורקנוס ואילך (המופיעים כמה עמודים קודם).

נציג בפני התלמידים שתי קבוצות מרכזיות שפעלו בארץ ישראל בתקופה זו (על הקבוצה השלישית - האיסיים, נלמד בהמשך) ונשווה ביניהם. ניעזר בסרטון (מצ"ב קישור) על מנת למלא את פרטים שאינם רשומים בספר.

<https://drive.google.com/file/d/1xKGwUFDVYKfrVWskWWX-lLa0gMSCTWIL/view?usp=sharing>

פרושים	צדוקים	
		מקור השם
		היחס להשגחה פרטית
		היחס לתורה שבכתב
		היחס לתורה שבעל פה
		היחס לעולם הבא
		מעמד כלכלי - חברתי
		כמות מספרית
		יחס העם אליהם

צדוקים	פרושים	
על שם צדוק הכהן שייסד את השיטה / ההשקפה.	על שם פועלם - פירוש התורה שבכתב. או: על שם פרישתם מחטאים.	מקור השם
אינם מאמינים בהכוונה ובהשגחה אלוקית על העולם ועל האדם. כתוצאה מכך, האמינו כי האדם אינו נענש על חטאיו.	מאמינים בהשגחה ובהכוונה אלוקית (על העולם ככלל ועל האדם כפרט) ובבחירה חופשית של האדם.	היחס להשגחה פרטית
האמינו בה וקיימו רק אותה. בעיקר שמו דגש על עבודת הכהנים במקדש.	האמינו בה וקיימו את מצוותיה.	היחס לתורה שבכתב
לא האמינו בה ולא קיימו את מצוותיה.	האמינו בה וקיימו את מצוותיה, מתוקף האמונה בזכותם של חכמים לפרש את התורה שבכתב על פי הכללים שנמסרו למשה.	היחס לתורה שבעל פה
לא האמינו בקיומו של עולם הבא.	האמינו בעולם הבא, בו מקבל האדם גמול על מעשיו בעולם הזה.	היחס לעולם הבא
השתייכו למעמד כלכלי - חברתי גבוה. עמדם נמנו כהנים רבים וחלק משליטי בית חשמונאי.	אין פרטים - ככל הנראה השתייכו לכל שכבות העם (אם כי סביר להניח שרובם המוחלט היו בעלי מעמד בינוני או נמוך).	מעמד כלכלי - חברתי
היוו את הקבוצה השנייה בגודלה (ניתן לכתוב: מספרם היה קטן יותר ממספרם של הפרושים)	היוו את הקבוצה הגדולה והמרכזית ביותר.	כמות מספרית
התמיכה בהם היתה צרה יותר (ככל הנראה, מעמדם האריסטוקרטי, גרם לחיץ בינם לבין המוני העם)	רוב העם תמך בפרושים והיתה להם השפעה רחבה יותר. בין היתר, משום שהתייחסו בכבוד לכולם.	יחס העם אליהם

לאחר מילוי הטבלה, יובן כי הצדוקים פירשו את הפסוק "עין תחת עין", לא כפי שחז"ל פירשו (גמול כספי) אלא כפשוטו - עין ממש.

עוד מעט נבין כיצד הפילוג בעם קשור לנושא בו אנו עוסקים..

אלו אזורים כבש יוחנן הורקנוס, בנו של שמעון ששלט אחריו בארץ ישראל?

תשובה: שומרון ואדום.

נספר לתלמידים שיוחנן הורקנוס החריב את המקדש של השומרונים (על הר גריזים) כדי לחזק את מרכזיותו של המקדש בירושלים ושגייר בכפייה את האדומים שרצו להישאר במקומותיהם.

מה דעתכם, האם לפי ההלכה היהודית מותר לגייר בכוח? מדוע?

תשובה: על פי ההלכה, גוי שרוצה להתגייר צריך לעשות זאת מרצונו החופשי, זאת משום שהיהדות מעוניינת בשינוי פנימי מהותי, ברצון ובמוכנות לקבל את דרך החיים היהודית. גיור בכפייה יכול להביא למצב של ניכור וחוסר חיבור אמיתי לתורה ולמצוות. אנו עוד נפגש בהמשך עם תוצאותיו של גיור כפוי זה..

נבקש מהתלמידים לענות במחברת על השאלות בעמוד 84.

תשובות:

- א. מנהיגותו המדינית של יוחנן הורקנוס לא הוטלה בספק. יתכן כי רצה להדגיש את מעמדו ויחוסו גם ככהן גדול. תואר זה היה אמור להעלות את מעמדו: ככהן גדול הוא נחשב כמנהיג הדתי של **העם היהודי כולו**, בארץ ובתפוצות.
- ב. השימוש בכתב העברי הקדום שהיה נהוג עד ימי עזרא, נועד לבטא את הרעיון שתקופת שלטונו של יוחנן הורקנוס היא ההמשך הטבעי והישיר לתקופת שלטונו של מלכי ישראל ויהודה.
- ג. במטבע שערכו שני שקלים מוטבע סמל שהיה על מטבעותיו של יוחנן הורקנוס - קרני שפע וביניהן רימון. סמל זה מעיד על שפע וברכה.

נספר לתלמידים שבסוף ימיו, הפך יוחנן הורקנוס לצדוקי. על פי יוסף בן מתתיהו (קדמוניות היהודים יג) הדבר אירע כאשר במהלך אירוע חברתי, פנה אליו אחד מן המסובים ואמר לו: "כיון שביקשת לדעת את האמת ורצונך להיות צדיק, הנח את הכהונה הגדולה והסתפק בכך שאתה מושל העם..". יתכן כי יוחנן הורקנוס נפגע מדרישה זו, להפריד בין הכהונה להנהגה המדינית, אולם ככל הנראה חברו גורמים נוספים לנטייתו לצדוקים, שהיו קרובים יותר לחוגים ההלניים ולתרבותם. בניו המשיכו בדרכו ובימיהם החל תהליך ההלניזציה של בית חשמונאי לצבור תאוצה (הדבר ניכר, בין היתר, בשמותיהם). כיצד בא הדבר לידי ביטוי?

נקרא עם התלמידים את המידע בעמוד 85, אודות יהודה אריסטובלוס, בנו של יוחנן.

אלו שני מעשים חסרי תקדים עשה יהודה אריסטובלוס? מה משמעותם?

תשובה: יהודה אריסטובלוס השתלט על השלטון בכוח, תוך הפעלת אלימות כלפי בני משפחתו. בנוסף, הוא נטל לעצמו את התואר "מלך" (עד עתה נמנעו שליטי בית חשמונאי מלשאת תואר זה, אולי מכיוון שרק צאצאי בית דוד, ראויים לכך). משמעות מעשים אלו היא: הפיכת ממלכת בית חשמונאי לממלכה בעלת מאפיינים הלניסטיים (והרי מתתיהו, אביו של סבו, נלחם נגד מגמה זו!)

כדי לחדד נקודה זו, נזכיר לתלמידים את התככים, המזימות והיריבויות בבית המלוכה הסלווקי..

אולם השיא היה בימיו של אחיו, אלכסנדר ינאי. ועל כך נלמד בשיעור הבא.

פעילות - למידה מרחוק:

שימו לב! ייעשה שינוי קל בסדר לימוד הנושאים בשיעור, על מנת להתאימו ללמידה מרחוק.

פתיחה: העברת הפתיחה דרך ה"זום", כאשר התלמידים פעילים ושותפים לדיון בנוגע לשאלה שהוצגה בפתיחה. נאמר לתלמידים שלקראת סוף השיעור הם יגלו כיצד עניין הלכתי זה קשור לנושא השיעור.

פעילות א: נבקש מהתלמידים להתבונן במפה בעמוד 81 ולענות: אלו אזורים כבש יוחנן הורקנוס, בנו של שמעון ששלט אחריו בארץ ישראל?
תשובה: שומרון ואדום.

נספר לתלמידים שיוחנן הורקנוס החריב את המקדש של השומרונים (על הר גריזים) כדי לחזק את מרכזיותו של המקדש בירושלים ושגייר בכפייה את האדומים שרצו להישאר במקומותיהם.

שאלה: מה דעתכם, האם לפי ההלכה היהודית מותר לגייר בכוח? מדוע?
תשובה: על פי ההלכה, גוי שרוצה להתגייר צריך לעשות זאת מרצונו החופשי, זאת משום שהיהדות מעוניינת בשינוי פנימי מהותי, ברצון ובמוכנות לקבל את דרך החיים היהודית. גיור בכפייה יכול להביא למצב של ניכור וחוסר חיבור אמיתי לתורה ולמצוות.

אנו עוד נפגש בהמשך עם תוצאותיו של גיור כפוי זה..

פעילות ב: נענה ביחד על השאלות בעמוד 84 ונבקש מהתלמידים לכתוב את התשובות במחברת. **שימו לב!** בנוגע לשאלה השלישית - נקיים תחרות: חמשת התלמידים הראשונים שמביאים את המטבע הנכון ומראים לכולם ב"זום", הם המנצחים!

(תשובות לשאלות ראו לעיל).

לאחר מכן נבקש מהתלמידים לענות על השאלה הבאה:

שאלה: קראו בעמוד 85 בספר וענו: אלו שני מעשים חסרי תקדים, עשה יהודה אריסטובולוס, בנו של יוחנן הורקנוס ששלט אחריו? מה משמעותם?

תשובה: יהודה אריסטובולוס השתלט על השלטון בכוח, תוך הפעלת אלימות כלפי בני משפחתו. בנוסף, הוא נטל לעצמו את התואר "מלך" (עד עתה נמנעו שליטי בית חשמונאי מלשאת תואר זה, אולי מכיוון שרק צאצאי בית דוד, ראויים לכך). משמעות מעשים אלו היא: הפיכת ממלכת בית חשמונאי לממלכה בעלת מאפיינים הלניסטיים, הכוללים תככים ומאבקי כוח (והרי מתתיהו, אביו של סבו, נלחם נגד מגמה זו!).

כדי לחדד נקודה זו, נזכיר לתלמידים את התככים, המזימות והיריבויות בבית המלוכה הסלווקי..

פעילות ג: עתה נאמר לתלמידים שהגיעה העת לגלות כיצד הפתיחה של השיעור מתקשרת לנושאים בהם עסקנו. כדי לגלות את התעלומה, נספר לתלמידים שיוחנן הורקנוס בסוף ימיו, ובניו אחריו, הפכו לצדוקים. מיהם הצדוקים? מה משמעות הדבר? לשם כך ימלאו התלמידים את הטבלה **כעבודת בית** על פי עמודים 89 - 90 בספר ועל פי הסרטון. בתחילת שיעור הבא, נדון עם התלמידים על ממצאיהם. שימו לב! הטבלה תשלח אליכם כקובץ נפרד על מנת שתוכלו לשלוח ישירות לתלמידים.

מלאו את הטבלה הבאה על פי עמודים 89 - 90 בספר ועל פי הסרטון:

<https://drive.google.com/file/d/1xKGwUFDVYKfrVWsKWWX-ILa0gMSCTWIL/view?usp=sharing>

צדוקים	פרושים	
		מקור השם
		היחס להשגחה פרטית
		היחס לתורה שבכתב
		היחס לתורה שבעל פה
		היחס לעולם הבא
		מעמד כלכלי - חברתי
		כמות מספרית
		יחס העם אליהם